Kon. Bat. Gen Terlarang
XXVI
8133

DEN VADERLANT GHETROUWE

Dr. H. B. WIARDI BECKMAN
Prof. Mr. B. M. TELDERS
Prof. Mr. PAUL SCHOLTEN

N.V. BOEKHANDEL EN DRUKKERIJ VISSER & Co BATAVIA-C. BANDOENG
H. D. TJEENK WILLINK & ZOON N.V. — HAARLEM

41 ch o.7

DEN VADERLANT GHETROUWE

XXVI 8133

DEN VADERLANT GHETROUWE

Dr. H. B. WIARDI BECKMAN
Prof. Mr. B. M. TELDERS
Prof. Mr. PAUL SCHOLTEN

1941

N.V. BOEKHANDEL EN DRUKKERIJ VISSER & Co BATAVIA-C. BANDOENG
H. D. TJEENK WILLINK & ZOON N.V. — HAARLEM

KON. BAT. GENOOTSCHAP VAN K. EN W.

PERPUSTAKAAN NASIONAL RI.
Tanggal : 20 April 2012
No. Induk : 34629/PN-MUSEUM/'12
BIB - ID :
Beli / Hadiah : Ex. Museum

De redevoeringen, die hierachter volgen, waren bedoeld om te worden uitgesproken op een openbare bijeenkomst, die op 14 September 1940 te Amsterdam zou zijn gehouden en bestemd was voor allen, die zich gezamenlijk wilden bezinnen op den inhoud van het Nederlanderschap. Het zou dus geen vergadering van eenige politieke groep zijn geweest, en evenals de drie sprekers aanhangers zijn van uiteenloopende politieke overtuigingen, maar te zamen werden gebracht door een zelfde trouw aan het Vaderland, zoo zouden zij ook hun gehoor hebben gevonden onder zeer verschillende groepen van het Nederlandsche volk, die, ongeacht verschil van politiek inzicht op ander terrein, van een zelfde gevoel van trouw jegens Volk en Vaderland zijn bezield.

In verband met de nieuwe algemeene bepalingen betreffende openbare bijeenkomsten kon de vergadering niet overeenkomstig den opzet worden gehouden. Daar een dergelijke bijeenkomst zich bezwaarlijk kan beperken tot de leden van een bepaalde vereeniging, is het onder de huidige omstandigheden niet mogelijk, te zamen te komen. Thans verschijnen de niet-uitgesproken redevoeringen in druk, opdat de gedachten van de sprekers het publiek, waarvoor zij waren bedoeld, zullen kunnen bereiken.

ONSZELF BLIJVEN !

Het is geen schande, te erkennen, dat wij verdriet hebben.

De oorlog is over ons gekomen; ons Nederland is bezet gebied; sedert den tienden Mei brengt iedere dag ons ervaringen, die ons het hart doorwonden.

Natuurlijk: voor een iegelijk stelt het dagelijksche leven zijn eischen; persoonlijke belangen, vreugden en zorgen, houden de menschen bezig. En toch, — en toch is daar op den achtergrond van ons bewustzijn, iedere minuut van dag en nacht, de smart over het lot van ons goede land.

Het heeft geen zin, dit te verdoezelen. Men kan net zooveel praten, als men wil, over plichten en mogelijkheden, die de nieuwe situatie biedt; men kan zelfs troost zoeken in beschouwingen over de vraag, welke gunstige gevolgen de ramp, die ons getroffen heeft, wellicht later voor ons volk zal kunnen opleveren. Alles goed en wel, maar in den geest van den Nederlander staat voorop de pijnigende herinnering aan den tienden Mei.

Laten wij de dingen zien, zooals zij zijn. Wij hebben den vijfdaagschen veldslag verloren. Velen hebben zich in de eerste dagen na de capitulatie, en later weer, trachten zoet te houden met allerhand illusies. Deze houding vermag ik niet te bewonderen; beter is het, de werkelijkheid recht in de oogen te zien, al is deze nog zoo somber.

'Una salus victis nullam sperare salutem', — aldus de Romeinsche dichter Vergilius: 'Voor overwonnenen is er maar één heil, en dat is, geen enkel heil te verwachten'. Deze kijk vertoont aanmerkelijk meer overeenstemming met de feiten dan vele opgewekte beschouwingen uit de laatste maanden. Wie een krant opslaat, zou soms tot de slotsom komen, dat er eigenlijk heelemaal niets aan de hand is. Och arme! Ons volk heeft in al zijn geledingen en in al zijn groepeeringen geleerd, zelfstandig te denken. De al te zoete kost smaakt de overgroote meerderheid slecht. Wij gevoelen den druk; wij beleven het verdriet; en wij willen het weten.

Als men nu zou opmerken, dat de woorden, die ik hier van Vergilius aanhaalde, àl te somber zijn, dan wil ik dat gaarne toegeven. Neen, wij hebben recht noch reden, ons te laten gaan in wanhoop. Is niet juist nu gebleken, blijkt niet iederen dag, hoe sterk de geestkracht van het Nederlandsche volk is? Wij, die in de oorlogsdagen deel hadden aan de landsverdediging, wij kennen de hechte verbondenheid tusschen de zonen van één vaderland. Ook nadien is in ons land een algemeen-Nederlandsche gezindheid overheerschend gebleven. De zeer velen, die het nationale leed niet ontvluchten, maar het moedig doorstaan, putten hieruit de kracht tot vertrouwen en tot trouw.

Er waren er in ons land, die de beslissende beteekenis van de nationale verbondenheid niet voldoende erkenden; er waren er

anderen, die zoo vaak en zoo gemakkelijk met de vaderlandsliefde verkeerden, dat de diepere zin schuil ging onder al te vlot herhaalde woorden. In het uur van den nood hebben beide groepen, hebben *de* Nederlanders gelijkelijk, met volstrekte zekerheid ervaren, hoezeer zij hangen aan de eigen instellingen en eigen tradities, aan het *eigen* wezen van hun land. Ten deze bestaat er geen wezenlijk verschil tusschen de aanhangers van de groote geestesstroomingen in ons volk.

Als sociaal-democraat mag ik er aan herinneren, dat in 1937 de politieke organisatie van dit volksdeel in haar program nadrukkelijk uiting gaf aan het besef van verbonden zijn met alle deelen van de Nederlandsche natie in een 'historische lotsgemeenschap'. Inderdaad: de oorsprong en de kracht van het eigen-Nederlandsche liggen in de geschiedenis. In het vuur van den grootschen strijd tegen Spanje voor het behoud van de vrijheid is de Nederlandsche natie gesmeed. Met de ontwikkeling van maatschappelijke toestanden en opvattingen is de inhoud van het begrip vrijheid ongetwijfeld veranderd; maar de kern is dezelfde. En het is zóó geworden, dat de vrijheid, zooals wij die verstaan, en buiten welke voor een werkelijken Nederlander geen volwaardig leven mogelijk is, — dat die vrijheid onverbrekelijk verbonden is aan het leven in een eigen, Nederlandsch staatsverband.

Het is goed, ons te verdiepen in de periode van Nederlands geboorte. De mannen, die onder de even bezadigde als bezielende leiding van Prins Willem van Oranje den strijd voor de vrijheid hebben aangebonden en dezen strijd hebben volgehouden door zware jaren van tegenslag, zij hebben een taaien moed getoond, zooals de geschiedenis niet vaak te zien heeft gegeven. Hoeveel gelegenheden om op veelzins redelijke gronden het verzet op te geven, hebben zij voorbij laten gaan!

Ja, ons verdiepen in die geschiedenis! Dat houdt in, dat wij ons waar maken, wat de pioniers van ons zelfstandig volksbestaan hebben doorstaan; wat zij over hadden voor de zaak, waaraan zij hun leven hadden gewijd; wat zij hebben geleden en wat zij hebben volbracht. Ook in die dagen had ieder menschenkind zijn eigen belangen en zijn eigen zorgen. Toch kozen zij den zoo gevaarlijken weg van den vrijheidsstrijd, jaar na jaar, en de moed en opofferingsgezindheid waren even groot bij de burgers van Haarlem, die tenslotte hun stad moesten overgeven, als bij die van Alkmaar en Leiden, die de macht van het Spaansche leger wisten te weerstaan.

In en door deze verbeten verdediging van de vrijheid en van de andere geestelijke goederen, die onze voorouders bedreigd zagen, groeide de innerlijke en uiterlijke kracht van de Republiek der Zeven Provinciën. Reeds in de zeventiende eeuw kon hier een eigen beschaving opbloeien en in het Europeesch concert speelden deze lage landen bij de zee een eerste viool. Toen in de tweede helft van die eeuw het Frankrijk van Lodewijk XIV geheel Europa dreigde te overheerschen, was onze stadhouder Willem III de aangewezen leider van het verweer. En nu weet ik heel goed, dat de geschiedenis van dit oude Nederland donkere bladzijden heeft; binnenslands waren vele ongerechtigheden aan te wijzen, er is onrecht gepleegd. Doch hoofdzaak is het algemeene beeld; en wie dit onbevangen beschouwt, zal toegeven, dat, voor de

verhoudingen van die dagen, de vrijheid van geest en geweten op Nederlandsch gebied thuis waren.

Dit zijn niet alleen mooie verhalen, waarmee wij onzen kinderen stichtelijke uren kunnen bezorgen. Het is de levende werkelijkheid, waarin diep de wortels gaan van ons aller bestaan. En nu is dit de vraag, waarvoor de barre omstandigheden van het oogenblik ons stellen: hoezeer ook onze omstandigheden en onze taak als Nederlanders mogen verschillen van die, waaronder onze voorouders op hun wijze de zaak van de Nederlandsche vrijheid moesten dienen, — leeft nog in ons de kracht om het eigen-nationale vast te houden in alle omstandigheden? Hebben wij de taaie vasthoudendheid, om trouw te blijven, ook als alle teekenen ongunstig zijn, ook als het langen tijd zou duren? Zullen wij dan in staat zijn, standvastig te blijven, ondanks meer of minder nuttige bijkomstigheden, die men ons wellicht zal voorzetten?

'Standvastich is ghebleven mijn hert in teghenspoet'; wij kennen dezen regel van het Wilhelmus. En laten wij dan goed bedenken, dat het gaat om trouw aan de oudere, èn aan de nieuwere vaderlandsche geschiedenis; ook aan de geschiedenis van de jongste jaren, die wij allen gezamenlijk hebben beleefd en waarvoor wij allen verantwoordelijk zijn. Een nuchter beoordeelaar zal trouwens moeten erkennen, dat wij ons ook voor deze jongste geschiedenis geenszins behoeven te schamen.

Of de zin voor vrijheid, voor het 'eigen baas zijn', die meer dan iets anders het Nederlandsche volkskarakter bepaalt, dan geen nadeelige gevolgen heeft naast de vele voordeelen? Ongetwijfeld is dit het geval en in vrijheid zijn wij er steeds op uit geweest om de noodzakelijke verbeteringen aan te brengen. Maar de vrijheidszin is de kern van ons volkskarakter, waaraan men niet ongestraft raakt; de andere trekken van het Nederlandsche volkskarakter zijn alle hieraan verbonden. Deze geestesgesteldheid moge op vele gebieden de uiterlijke verdeeldheid in de hand werken, zij is tenslotte *het* bindende element. Tegen tè groote gespletenheid, tegen bepaalde uitwassen, hebben velen hun bezwaren; wat ik, ten gunste van een hechtere Nederlandsche eenheid, vóór 10 Mei heb geschreven, het is ook thans mijn overtuiging. Maar laten wij intusschen vooral niet uit het oog verliezen, dat de Nederlanders hebben bewezen, mèt de vrijheid gezamenlijk groote werken te kunnen verrichten. Men wijst, met recht, veelal op de Zuiderzeewerken; er is nog heel veel meer, èn in onze industrie, èn in onzen landbouw, èn in dien handel, waaruit eenmaal onze voorouders de middelen voor de grondvesting van de Republiek der Zeven Provinciën hebben geput.

Natuurlijk waren wij in ons land niet 'klaar'. Een levenskrachtig volk staat niet stil. Wij, sociaal-democraten, achtten met name op economisch en sociaal gebied ingrijpende hervormingen noodzakelijk. De tijd was naar ons oordeel gekomen voor een binding van voortbrenging en verdeeling in dien zin, dat de overheid voldoende zeggenschap had om het gemeenschapsbelang steeds te kunnen laten overwegen, zonder anderzijds de bewegingsvrijheid van de afzonderlijke bedrijven aan te straffe banden te leggen; zonder te raken aan de

geestelijke vrijheid. De tijd was gekomen, zoo betoogden wij, om door een redelijke maatschappelijke organisatie een zoo groot mogelijke bestaanszekerheid te verschaffen aan alle medeburgers, in de eerste plaats door een grootsche en moedige bestrijding van het kwaad der werkloosheid. Voor iederen burger van ons land behoort, zoo luidde ons program, de gelegenheid te bestaan voor ontplooiïng van zijn persoonlijkheid. Dat was vóór den tienden Mei mijn overtuiging, zij is het nog.

Staatkundige hervormingen zouden, zoo hebben wij uiteengezet, de maatschappelijke vernieuwing moeten begeleiden. Zou hervorming van ons partijstelsel mogelijk blijken, dan zou daarvoor niet mogen worden teruggedeinsd. Ik heb aan deze inzichten uiting gegeven vóór den oorlog; mijn opvatting is niet veranderd.

Maar nu versta men mij wel: als voorstander van een vernieuwing van de Nederlandsche samenleving sta ik verre van hen, die thans met luider stemme àl het oude smadelijk veroordeelen. Willen hervormingen een zuiver-Nederlandsch karakter hebben, dan zullen wij zèlf dit werk moeten verrichten, in vrijheid. In tijd van vreemde bezetting doet men beter, de critiek op het goede, eigen nest binnen den wal van zijn tanden te houden. En als wij dan niet mogen spreken over de vraagstukken, die voor iederen Nederlander de hoofdzaak behooren uit te maken, — dan zullen wij goed doen over andere kwesties van openbaar belang, die, hoe belangrijk zij ook zijn mogen, toch altijd in het tweede gelid komen, zoo sober mogelijk te zijn. Voor Nederlandsche vernieuwing is het nu niet de tijd.

Nu komt het er op aan, vóór alles en aaneengesloten Nederlanders te zijn, en te bewaren, wat het wezen van ons nationaal bezit vormt.

Bij den Nederlandschen vrijheidszin behoort de verdraagzaamheid. En opnieuw wil ik grif toegeven, dat in onze geschiedenis de verdraagzaamheid maar al te vaak met voeten is getreden. Niettemin waren wij, Nederlanders, gemeenlijk verdraagzamer dan anderen. Wie immers voor zichzelf de vrijheid vraagt, zijn oprechte overtuiging te belijden en te dienen, kan dit in redelijkheid aan een ander niet ontzeggen. Zoo is gegroeid in ons volk die heilzame afkeer van overheidsdwang op het gebied van den geest. De overheid moet haar gezag laten gelden, waar dit terwille van het geheel geboden is, doch de machtsmiddelen hebben halt te houden vóór de poort van het geweten. Geestelijke vrijheid, vrijheid van godsdienstige en van staatkundige overtuiging, — dàt is één van de pijlers van het openbare leven van ons land.

In ons volkskarakter treft voorts een opmerkelijk zuiver gevoel voor rechtvaardigheid en recht. Daden of praktijken, die menschen of menschengroepen onrecht berokkenen, vinden voor het volksgeweten geen genade. Het beginsel van de rechtsgelijkheid van alle burgers, ongeacht maatschappelijken welstand of ras, zal men nooit kunnen loslaten in een organisatie van het openbaar bestel, die nog Nederlandsch wil heeten. Stevig en onwrikbaar staat de Nederlander met zijn overgeleverden zin voor het recht, — en voor 'zijn' recht, — met zijn beide beenen geplant in den kleibodem. Gunstig is het bij ons volk ook gesteld met den hierbij ten nauwste aansluitenden drang naar waarheid. Hier komt een goede dosis nuchterheid, hier komt de critische zin te

KON. BAT. GENOOTSCHAP VAN K. EN W.

hulp. Een leuze of bewering, die voor onze nationale overtuiging en verhoudingen niet passen, zullen nooit een eenigszins belangrijk deel van ons volk van de wijs kunnen brengen.

Spreekt een buitenlander over de Nederlandsche nuchterheid, dan loopt hij gevaar, zich te vergissen. Want de nuchtere beoordeeling van medemenschen en zakelijke vraagstukken gaat in ons volk samen met een diepverankerd geestelijk leven, dat ook de eenvoudige, dagelijksche levenspractijk voor een goed deel bepaalt. Wellicht kan men ons met zeker recht verwijten, dat wij 'zwaar op de hand' zijn. Laten wij het verwijt aanvaarden en tot troost ons waar maken, dat daar tevens de volkstrek ligt, die ons in het uur van de beproeving sterk en standvastig kan doen zijn. Individueele uitzonderingen doen niet af aan het algemeene beeld : in den zomer van 1940 heeft het Nederlandsche volk in zijn geheel zich standvastig getoond. Niemand kan ontkennen, dat dit een bewijs is van geestelijke kracht ; het zijn geestelijke factoren, die hier, ook als de beproeving lang moet duren, den doorslag zullen geven. Voor de weerstandskracht van een volk, welks geestelijk bezit zoozeer vanouds doordrongen is met een diep beleven van het Christendom, mag men in dit verband met goede gronden hopen.

Steeds weer is hier sprake van ons volk als een geheel. Inderdaad hebben de oorlogsdreiging en de oorlog zelf den eenheids-drang ten zeerste versterkt. Op zichzelf is dit winst, mits wij goed begrijpen, wat wij willen en wat wij niet willen. Reeds geruimen tijd stond het voor velen, die zich hadden bezig te houden met de openbare zaak in ons land, vast, dat zekere, ons volk verdeelende, krachten moesten worden geremd ; dat het eenheidsbesef versterking behoefde. Ook op dit stuk wil ik gaarne herhalen, wat ik vóór den tienden Mei van dit jaar als mijn overtuiging heb doen kennen. Het was tijd, opruiming te houden onder tegenstellingen, die haar actueele beteekenis hadden verloren ; het was tijd, de samenwerking tusschen de onderscheiden volksgroepen en geestesstroomingen te versterken. Reeds voltrok zich in het openbare leven van ons land een ontwikkeling in deze richting ; op een gelukkige voortzetting mochten wij hopen.

Echter moeten wij wel heel goed weten, waar wij heen willen. De Nederlandsche volkseenheid is een realiteit en moet als een positieve kracht erkenning vinden. Maar als er nu iets is, dat de geschiedenis van ons land ons leert, dan is het wel dit, dat deze eenheid nooit anders kan zijn en nooit anders mag zijn dan een eenheid-in-verscheidenheid. Het zou volstrekt onmogelijk zijn, alle Nederlanders te dwingen in één geestelijke uniform. Het zou, zoo het al mogelijk ware, een onherstelbare verarming beteekenen van het Nederlandsche geestelijke bezit. Soms krijgt men den laatsten tijd den indruk, alsof het een nationale ramp is, als de ééne man over geestelijke of staatkundige vragen een andere opvatting heeft dan zijn landgenoot ! Men wil toch ons geestelijk leven niet morsdood maken, door elke wrijving, elken eerlijken strijd der overtuigingen uit te bannen ? Laten wij de verscheidenheid behouden en eeren, die nu eenmaal aan onze beschaving haar eigen kleur en haar eigen waarde heeft gegeven. En laten wij, juist terwille van een ware, Nederlandsche volkseenheid, gepast wantrouwen in acht nemen tegen een oppervlakkigen al te schematischen roep om eenheid.

Er is trouwens naar mijn meening veel oppervlakkigs in hetgeen aan onze landgenooten in de laatste maanden is voorgezet. Hier en ginds stonden de 'vernieuwers' op; lieden van zeer uiteenloopende geestelijke afkomst hielden ons in verschillenden toonaard voor, hoe de wereld er, na de gebeurtenissen van den voorzomer, voor zeer langen tijd wel zou uitzien, en wij kregen de hartelijke uitnoodiging, met bekwamen spoed de voor de hand liggende conclusies te trekken.

Nog was de kruitdamp niet opgetrokken na den korten, maar fellen strijd, binnen onze landspalen gevoerd; — nog hing de rook van de branden boven enkele onzer goede steden; — en reeds waren alom profeten gereed met hun gevolgtrekkingen, die naar hun eigen smaak van wereldhistorische beteekenis waren. Laat ik eerlijk bekennen, dat ik — ik ben nu eenmaal geschiedkundige — over deze onbezonnen haast heb geglimlacht. Zou het niet beter zijn, eerst eens tot rust te komen en te pogen een beetje afstand te nemen van de daverende dingen, die over ons zijn gekomen? Wij hebben lieden gezien, die zich repten, om den volke hun bekeering kond te doen; een verheffend schouwspel heeft men het over het algemeen niet gevonden. Wat wij noodig hebben, is een beetje geduld; wat wij noodig hebben, is een beetje geloof, — geloof in de blijvende, zelfstandige kracht van ons volk, èn geloof in de beginselen, die wij tot voor kort in vrijheid hebben gediend; wat wij noodig hebben, is vooral: trouw.

Zie ik het goed, dan is een opwekking in dezen zin voor de groote meerderheid van ons volk overbodig.

En nu krijgen wij te hooren, dat de opvatting, die ik hier in het kort heb aangegeven, 'conservatief' zou zijn. Het zij zoo. Als het dan 'conservatief' moet heeten, na 15 Mei trouw te blijven aan wat voordien in vrijheid en uit eigen kracht in het Nederlandsche openbare leven was gegroeid, en nòg groeide; — als het dan 'conservatief' moet heeten, vast te houden aan die, beslissende, grondslagen van ons nationaal bezit, die ons volk verbinden met zijn geschiedenis; — als het dan 'conservatief' moet heeten, ook in de tegenwoordige omstandigheden de overtuiging te belijden, die men zich vóór den tienden Mei na rijpe overweging had verworven; — als het dan 'conservatief' moet heeten, als een man zichzelf te blijven; — goed, dan zijn millioenen Nederlanders 'conservatief', en dan stellen wij daar een eer in.

Stralend stond de jonge zomer over de Nederlandsche velden, toen het oorlogsgeweld over onze grens kwam. Vrediger dan ooit lag het schoone land, waarin wij ons opmaakten voor den verdedigingsstrijd. Nu is de zomer voorbij en in de eerste dagen van den kouden herfst welft zich opnieuw een blauwe hemel over de lage landen bij de zee. In de tintelend klare lucht juicht het gezang van kinderen, en luide klinkt hun lied tegen de huizen van een oude, Hollandsche gracht: 'Ik houd van Holland.....'.

Ja, wij houden van Nederland! Dat is de kern van al, wat wij in deze maanden hebben gedacht, gevoeld, geleden. Wij houden van Nederland! Dit zij uitgangspunt en richtsnoer bij ons doen,..... en bij ons laten.

En nu mogen de eigen nood en de persoonlijke moeilijkheden nog zoozeer drukken; nu mag het zijn, dat wij veel en gegronde critiek

hadden op allerhand toestanden in ons openbare leven ; thans weten wij één ding ; wij blijven Nederlanders.

En nu mogen nieuwe kansen voor ons persoonlijk of voor grootere groepen lokken op vreemde paden en wij mogen meer of minder bewondering hebben voor opvattingen of instellingen, die andere volkeren zich hebben gekozen, wij blijven ons zelf.

En nu moge de tijd nog zoo somber zijn — en worden — en de druk nog zoo zwaar ; — wij kennen onzen plicht : wij blijven trouw !

H. B. Wiardi Beckman.

DE NIEUWE TIJD.

Op psychische schokken reageert elkeen op zijn wijze. Niet alleen varieert onze onmiddellijke reactie — van schijnbare onbewogenheid tot uiterlijk exces — doch ook de wijze waarop en de middelen waarmede wij terstond daarna ons evenwicht pogen te hervinden, zijn bij geen onzer dezelfde. Zoo is het in het algemeen, en zoo was het ook op en na den tienden Mei 1940. Slechts begin- en eindpunt onzer emoties en reacties waren bij allen gelijk: allen werden wij door den oorlog, de capitulatie en de daarop gevolgde bezetting van ons land in ons diepste wezen geschokt, allen hebben wij sedertdien gepoogd, het in ons verstoorde evenwicht te herstellen. En: allen zijn wij daarin *min of meer* geslaagd. De wijze waarop en de mate waarin zulks is geschied, draagt echter bij elk onzer den stempel zijner individualiteit.

Is daarmede alles gezegd? Is het tenslotte alléén het individueel evenwichtsherstel, waar het op aankomt, zoodat de wijze, waarop wij de schokken pogen te verwerken, als behoorende tot het gebied van het strikt-persoonlijke, niet voor openbare overdenking en bespreking in aanmerking komt? Dat zou wellicht het geval zijn, indien het leed, dat over ons is gekomen, zelf van strikt-persoonlijken, zuiver-individueelen aard was. Doch het tegendeel is de waarheid: wij lijden een gemeenschappelijk leed en wij wéten van elkander, dat ons lijden gemeenschappelijk is. Vandaar, dat wij niet slechts anderer leed het onze weten te zijn, doch ook de wijze, waarop elk onzer *zijn* leed poogt te verwerken, begrijpen als een moment in het *gemeenschappelijk* streven naar evenwichtsherstel, dat is het streven van ons àllen, van het Nederlandsche Volk *in zijn geheel*. Nooit was nationaal saamhoorigheidsbesef grooter, nooit ook reageerden wij gevoeliger op denken en doen onzer medeburgers dan in dezen tijd, waarin wij ons volksbestaan, het behoud onzer eigen, nationale cultuur en tradities, op het spel weten te staan. Dit weten van eigen en anderer reactie als moment in de reactie van die hóógere eenheid dan ons individueele ik, het Nederlandsche Volk, dit bewust of onbewust betrekken van eigen en anderer denken en doen tot het zich herstellen van het Nederlandsche Volk als ééne, nationale gemeenschap, is het, dat ons over de reactie van den een dankbaar en verheugd doet zijn, als over een ten goede prikkelend voorbeeld, terwijl wij ons over de reacties van anderen ergeren in een mate, die ons spoediger dan wij anders gewoon zijn van verraad aan de gemeenschappelijke, nationale zaak spreken doet.

Zoo is de wijze, waarop wij ons ten opzichte van de gebeurtenissen der laatste maanden gedragen, gemeenschapszaak geworden, waarover wij met voorliefde met elkander spreken en — bovenal — waaraan wij, bij anderen èn bij onszelf, den maatstaf aanleggen van den nationalen *plicht*. Het is onze *plicht* aan het herstel van het bij ons allen geschokte evenwicht naar de mate onzer krachten mede te werken, omdat alleen

een volk, dat er in slaagt, de juiste 'houding' in de hem omringende wereld te hervinden, die innerlijke zekerheid en dat weerstandsvermogen deelachtig zal worden, die voor een nationaal voortbestaan de onmisbare voorwaarden zijn.

De juiste houding in de ons omringende wereld..... raken wij daarmede niet tevens aan het alles-beheerschende punt? Welke is die ons omringende wereld, in hoeverre is zij zichzelve gelijk gebleven en in hoeverre veranderd, welke zal in de naaste toekomst onze plaats daarin zijn? Ziedaar vragen, die bij ons allen schier dagelijks rijzen en waarbij slechts sommigen onmiddellijk een antwoord gereed schijnen te hebben. Elke beschouwing, die verheldering op het hier aangeduide punt brengen wil, zal moeten beginnen twee aspecten der zaak wèl te onderscheiden: de vraag naar het uiterlijk aanzien van de wereld van morgen èn de vraag naar hetgeen daarin te doen onze plicht is. Het probleem, waarvoor wij gesteld zijn, héèft die twee aanzichten, en geen van beide kan straffeloos worden verwaarloosd. Wat te doen plicht is, is stellig in hooge mate van uiterlijke omstandigheden afhankelijk, *doch even stellig niet gehéél.* Er zijn plichten, die gèlden ongeacht de omstandigheden, waarin de mensch zich bevindt, plichten, waaraan wij hebben te gehoorzamen ook al wordt daarmede van ons het hoogste offer gevergd. Zij, die in den kortstondigen strijd hun leven lieten, hebben ons daartoe het voorbeeld gegeven, maar te licht gelooven zij, die gespaard bleven, dat na het staken der krijgsverrichtingen de plicht tot het brengen van offers in den strijd voor hoogere waarden, niet langer geldt. Er zijn andere offers dan die van het leven, welke evenzeer gebracht kunnen *en moeten* worden, als het om onze hoogste goederen gaat, en tegenover den plicht dáártoe geldt een beroep op 'de omstandigheden' evenmin als voor den soldaat in het aangezicht van den dood.

Zij, die zich voor de bepaling hunner houding op de eischen beroepen, welke de 'nieuwe' wereld, die — naar zij zeggen — komen gaat, stellen zal, zijn maar al te dikwijls geneigd dit te vergeten. 'Aanpassing', 'open staan voor den nieuwen tijd' moge eisch zijn, — boven alles geldt, dat wij onze hoogste waarden *nimmer* mogen verloochenen, óók niet als een 'nieuwe tijd' dat van ons schijnt te verlangen.

Dit vooropgesteld, vragen wij verder: welken *zin* heeft het te spreken van een nieuwen tijd, die reeds thans zijne eischen aan ons zoude stellen? De toekomst is *altijd* een 'nieuwe' tijd, het verleden vertegenwoordigt *steeds* 'het oude', en oud en nieuw zijn *nimmer* gelijk. Wie ons dus thans met nadruk een 'nieuwen tijd' aankondigt, moet daarmede iets anders, iets méér bedoelen, dan dat hetgeen de toekomst ons brengen zal van hetgeen wij uit het verleden kennen zal verschillen. Dat immers ware een gemeenplaats zóó plat, dat wij haar bij niemand onzer mogen veronderstellen. Er is inderdaad aanleiding te over, zich juist heden de vraag te stellen, wat de toekomst voor ons zal inhouden, want hoe ook de oorlog zal eindigen, groote veranderingen op economisch en daarmede ook op sociaal gebied staan voor de deur. Oorlog beteekent altijd verarming, zelfs voor den overwinnaar, en verarming

beteekent sociale nood. Armoede, nood staan dus velen onzer te wachten, en de plicht tot *gemeenschappelijk* dragen van die onafwijsbare gevolgen van den oorlog, de plicht dus tot aanvaarding van *nog véél zwaardere sociale lasten dan in het verleden* zal onafwijsbaar aan ons worden gesteld.

Begrip voor die nooden en bereidheid tot het brengen van offers met betrekking daartoe te wekken, is derhalve stellig onze taak. Niet gemakkelijk is het evenwel zich van den *omvang* dier toekomstige nooden een voorstelling te maken en nog veel moeilijker, ja ondoenlijk is het, reeds thans aan te geven, op welke wijze het best in die nooden en behoeften zal kunnen worden voorzien. Want op dit stuk, gelijk op zoovele andere, geldt de eenvoudige waarheid, dat wij ons van de economische verhoudingen in de wereld van morgen zelfs bij benadering geen voorstelling kunnen maken. Wij staan midden in een gigantischen strijd, waarvan de afloop en de gevolgen zoomin als de duur door menschen wordt gekend, en iedere poging in dit opzicht den profeet te willen spelen maakt dengeen, die er zich aan bezondigt, slechts belachelijk. Over waarheden, als koeien in den trant van 'dat het oude niet meer zal terugkomen', zal men het zonder moeite eens kunnen worden, doch wie aan dit negatieve oordeel een uitspraak zoude willen verbinden omtrent het uiterlijk, dat de wereld na den oorlog op economisch en sociaal gebied zal vertoonen, verdient even veel (of even weinig) geloof als de dame, die uit het koffiedik over Uw toekomstig huwelijksgeluk vertrouwelijke mededeelingen doet.

Op economisch en sociaal gebied zijn onze plichten dus noodgedwongen eenvoudig : de lasten van het heden moeten wij te zamen deelen en dragen, en terwijl wij ons den plicht daartoe voor oogen blijven stellen, moeten wij ons tevens er op voorbereiden, dat een nog véél hardere toekomst ons wacht, dat nog veel grootere offers van ons zullen worden gevergd en dat ook deze te aanvaarden en zonder morren te volbrengen plicht is. Voor het overige zullen wij op dit stuk een berusten in, en een zich verlaten op de toekomst moeten betrachten, waarvoor alleen waarachtige — kerksche òf onkerksche — Godsvrucht ons de kracht zal vermogen te geven.

Op een ander gebied, dat der staatkundige vormen en verhoudingen, kunnen wij met iets meer vasten grond onder de voeten denken en spreken. Weliswaar doet de toestand van militaire bezetting, waarin wij ons bevinden, af en toe de vraag rijzen, of en in hoeverre op dit gebied de uiteindelijk te nemen beslissingen bij ons zelf zullen berusten, en behoort ook het antwoord op deze vraag tot het rijk der verborgenheden, dat toekomst heet, doch de door den bezetter zelf bij herhaling gegeven verzekeringen èn het feit, dat alleen het Europeesche deel van ons koninkrijk is bezet, wettigen de hoop en de verwachting, dat onze staatkundige organisatie ook in de toekomst een zaak zijn zal, waarover in Nederland door Nederlanders zal worden beslist. En dùs vragen wij ons af, òf en in hoevèrre met betrekking hiertoe reeds thans op de komst van 'den nieuwen tijd' vooruit kan worden geloopen.

Voor vernieuwing van ons staatkundig bestel kunnen twee redenen pleiten : de in het verleden gebleken tekortkomingen en gebreken èn

eventueele nieuwe opgaven, die ons in de toekomst zouden worden gesteld en waarvoor ons staatsbestel, zooals dit zich tot den tienden Mei 1940 had ontwikkeld, niet berekend zoude zijn. Een dergelijke nieuwe taak, die nieuwe staatsrechtelijke vormen en methoden zoude vereischen, wordt echter door bijna niemand op ander terrein voorspeld dan op dat der economische en sociale politiek. Inderdaad zullen de zeer groote sociale en economische moeilijkheden, waarvan ik hierboven reeds gewaagde, de overheid voor opgaven plaatsen, die, al verschillen zij waarschijnlijk meer in omvang dan in karakter van hetgeen ook reeds in het verleden door haar werd verricht, toch nieuwe vormen en organen voor wetgeving en bestuur zeer wel noodzakelijk kunnen maken. Dat nog verdere uitbreiding van overheids-bemoeiïng op economisch en sociaal gebied in de naaste toekomst onafwendbaar zal zijn, zal wel niemand willen betwisten, zoomin als in het verleden tijdens de crisis tegen noodzakelijk overheids-ingrijpen door verantwoordelijke personen ooit verzet is aangeteekend. En dat voor een zóó veel omvattende directie van het economische leven, als ons vermoedelijk door den nood der toekomst voorloopig zal worden opgelegd, andere organen van wetgeving en bestuur dan die der algemeene landsregeering onmisbaar zullen blijken, laat zich aanzien. Op het stuk der wets*uitvoering* waren wij trouwens aan dergelijke vèrgaande functioneele decentralisatie al lang gewend en op het gebied der wet*geving* heeft het systeem der machtigingswetten, waarbij groote brokken sociaal-economische wetgeving aan een minister en zijne ambtenaren werden opgedragen, niemand ten volle voldaan. In dien zin laat zich derhalve met recht stellen, dat toekenning van wetgevende bevoegdheden aan 'openbare lichamen voor beroep of bedrijf', gelijk in de artt. 152 e.v. onzer Grondwet mogelijk is gemaakt, al spoedig na het herstel onzer zelfstandigheid een middel tot verbetering der sociaal-economische wetgeving zal zijn, dat men vrijwel algemeen zal blijken te willen beproeven. Groote woorden als 'corporatieve staat' of 'corporatieve opbouw van de maatschappij' zijn daarbij niet noodig en zelfs het tegendeel van nuttig, omdat zij de nuchtere zaken waar het om gaat met een romantisch waas omgeven, dat principieele hervormingen doet verwachten, waar in werkelijkheid slechts van toepassing van reeds lang (sedert 1922) bestaande grondwettelijke mogelijkheden sprake is. Het is ook volstrekt niet noodig, ja zelfs zeer ongewenscht, de instelling van nieuwe 'corporatieve' organen met legislatieve bevoegdheid plotseling en over het geheele gebied der economische wetgeving tegelijk te doen plaats vinden. Zoo ergens dan moet de staat bij zijn ingrijpen op sociaal-economisch gebied voorzichtig, tastend en experimenteerend te werk gaan, wil hij geen onberekenbare schade en wanorde aanrichten, waar hij orde en nut bedoelde te brengen.

Hoezeer dus ook op dit terrein menige nieuwe maatregel onafwijsbaar zal blijken, het ware dwaasheid op grond hiervan in anderen dan strikt chronologischen zin van de komst van een 'nieuwen' tijd te gewagen.

Zijn het dan de in het verleden gebleken tekortkomingen en fouten onzer staatsinrichting, die ons aanleiding geven op ingrijpende her-

vormingen te hopen en op grond daarvan den 'nieuwen' tijd niet slechts als tijd van zorgen en nooden met den vasten wil daaraan het hoofd te bieden *tegemoet te zien,* doch hem veeleer *hoopvol te verbeiden?*

Over twee dingen kan in dit verband geen meeningsverschil bestaan: ons staatsbestuur vertoont gebreken en de nuchtere waarheid, dat zulks met *elk* staatsbestuur het geval is, wettigt niet de conclusie, dat men dùs maar van verbeteringen zoude moeten afzien. Veel is daarmede evenwel niet gezegd en met name bevat de erkenning, dat ons staatsbestuur voor verbetering vatbaar is, niets 'nieuws'. Ook vóór den tienden Mei 1940 zijn zoodanige verbeteringen herhaaldelijk, en van verschillende zijden, bepleit. De overgroote meerderheid van het Nederlandsche volk heeft zich echter steeds er voor uitgesproken, dat alle aan te brengen verbeteringen zouden geschieden *op het bestaande fundament der parlementaire democratie.* Zij, die dit fundament zelf ondeugdelijk oordeelden, vormden in ons volk slechts een kleine, zéér kleine minderheid. 'Nieuw' zou het dus inderdaad zijn, indien thans over de essentieele beteekenis van dat fundament door een door quantiteit of qualiteit overwegend deel van het Nederlandsche volk anders zoude worden gedacht. Daarvan is echter geen sprake. Georganiseerde invloed van het volk op wetgeving en bestuur is en blijft een eisch, waaraan elke staatsregeling in Nederland zal moeten voldoen, zal zij door ons volk zelf in volle vrijheid kunnen worden aanvaard. Georganiseerde invloed der geregeerden op wetgeving en bestuur — hetgeen de mogelijkheid van openbare en vrije discussie daarvan vooronderstelt —, is een goed, waarvoor onze vaderen hebben gestreden en dat, in verschillende vormen, in al onze instellingen sedert 1581 is terug te vinden. In dit opzicht zijn onze tradities wellicht met die van niet één ander volk op het Europeesche vasteland te vergelijken. Wat elders door revolutie werd verkregen of, erger nog, als vreemde import of dogmatische constructie van te voren tot mislukking gedoemd was, is in Nederland in den loop der eeuwen gegroeid en tot een waarachtig volksbezit geworden, dat thans niet meer dan tot schade van het geheel uit het Nederlandsche openbare leven kan worden weggenomen. Democratie is evenmin als fascisme, nationaal-socialisme of dictatuur een exportartikel — een waarheid, die in de jaren 1919 en 1920, toen de democratie allerwegen als panacee aangeprezen werd, maar al te vaak is vergeten. Doch juist omdat de democratische bestuursvorm niet voor alle volken en alle tijden geschikt is, kan ook niet uit het mislukken eener bruusk geïmporteerde of van boven af gedecreteerde democratie elders, worden geconcludeerd, dat zij ook daar, waar zij historisch is gegroeid, zóó, dat het volk tot dien bestuursvorm in den loop van eeuwen is *opgevoed* en *gerijpt,* ondeugdelijk of verwerpelijk zoude zijn.

In vrijheid georganiseerde invloed van het volk op wetgeving en bestuur beteekent niet noodzakelijk behoud van het thans geldende stelsel van evenredig kiesrecht, noch zelfs continuatie van de in de laatste decenniën in zwang gekomen parlementaire practijk. Tegen het evenredig kiesrecht zijn ook vroeger reeds bij herhaling waarschuwende stemmen opgegaan en het is zeer wel mogelijk, dat een terugkeer tot het districten-stelsel met zijn meer persoonlijk, de principieele tegenstellingen overbruggend, karakter door slechts weinigen in den lande

zoude worden betreurd. En wat de parlementaire practijk betreft: op versterking van het gezag der regeering is eveneens vóór 1940 reeds herhaaldelijk en van verschillende zijden aangedrongen. In beiderlei opzicht zijn dus *verbeteringen* mogelijk, *die het grondbeginsel van den in vrijheid georganiseerden volksinvloed op wetgeving en bestuur onaangetast laten.* Kan daarmede echter worden volstaan? Ik beantwoord die vraag met beslistheid ontkennend. De voornaamste fout van ons staatswezen ligt niet in zijn democratisch karakter, noch elders in onze staatsinrichting zelve, doch in het tekort aan public spirit, aan 'publieken geest', dat bij vele Nederlanders in de laatste decenniën te constateeren is geweest. Zich met het bestuur van Rijk, Provincie en Gemeente te bemoeien anders dan als ambtenaar of als lid van één of meer onzer tallooze 'commissies', gold en geldt bij velen als iets minderwaardigs, iets, dat men bij voorkeur aan anderen overlaat. En op die afzijdigheid was men dan nog vaak trotsch ook, zoodat, met een wonderlijke speling der ironie, zij, die zich voor het werk beschikbaar stelden, waaraan *allen* naar de mate hunner krachten behoorden mede te werken, daarvoor in den regel meer schampere kritiek dan waardeering van hunne medeburgers oogstten. Ook thans komt de meeste geringschatting voor het werk der 'oude politieke partijen' van de zijde van hen, die zich te voren met de publieke zaak op geenerlei wijze, nòch actief, nòch bij wijze van ernstige studie, hebben beziggehouden. Als *iets* vereischt is om de gebreken van ons staatsbestuur te herstellen, dan is het die herleving van den publieken geest, die deelneming, actief en studeerend, aan de publieke zaak van *allen,* die door hunne gaven of positie geroepen zijn, daaraan op onbaatzuchtige, persoonlijk gedesinteresseerde wijze hunne krachten te geven.

Zoo is er dus stellig verbetering van onze geldende bestuursinrichting mogelijk, en het is even stellig van groot belang, daaraan aandacht te schenken en — voor zoover zulks met den toestand van militaire bezetting vereenigbaar is — voorbereidenden arbeid te wijden, doch nimmer mag het bestudeeren van de *fouten* van ons staatsbestel er toe leiden te vergeten, dat Nederland vóór 10 Mei 1940 één van de best bestuurde landen van de wereld was, waar gevallen van corruptie tot hooge, individueele uitzonderingen beperkt bleven, waar het recht werd gehanteerd door een onkreukbare rechterlijke macht, op een wijze, die in alle lagen van ons volk een onbeperkt vertrouwen in de *rechtvaardigheid* der rechterlijke beslissingen wist te onderhouden, waar sociale toestanden waren geschapen, die eene vergelijking met welk ander land ook glansrijk konden doorstaan, waar geestelijke vrijheid en verdraagzaamheid waren gewaarborgd, *en waar groote dingen zonder veel ophef zijn kunnen worden volbracht.* Er is niet de minste reden, begrijpelijke en gerechtvaardigde kritiek op onderdeelen te doen omslaan in een klagelijke verguizing van het geheel en een loffelijk streven naar verbetering van wat verbetering behóéft, te doen ontaarden in een romantisch hunkeren of hysterisch jachten naar iets volstrekt ànders, naar een geheel 'nieuwen' tijd.

Er is, bóven het gebied der sociaal-economische nooden, bóven dat der staatkundige hervormingen, nòg een gebied waarop ons door som-

migen een 'nieuwe tijd' wordt voorspeld : het wijde veld der Nederlandsche cultuur. Als ergens evenwel de roep om het 'nieuwe' misplaatst is, is het dáár. Cultuur is altijd proces, is *voortdurende zelfvernieuwing*, welke zich echter niet voltrekt op commando, nòch op advies of na een daartoe genomen 'besluit'. Cultuur vernieuwt zich altijd en voortdurend, doch onopzettelijk, op slechts den *toeschouwer* tot bewustzijn komende wijze, in en door degenen, die die cultuur 'dragen', als resultante hùnner voortdurende zelfontwikkeling en zelfvernieuwing. De Nederlandsche cultuur heeft het advies tot vernieuwing dus niet noodig, omdat zij zichzelf 'vanzelf' *voortdurend* vernieuwt, doch zij laat zich evenmin de *richting* harer zelfvernieuwing voorschrijven. Er heerschen dan ook onder de zgn. cultuur-vernieuwers de zonderlingste wanbegrippen. Sommigen meenen op kunstgebied belangrijke 'vernieuwingen' tot stand te kunnen brengen door het organiseeren der kunstenaars, de verbetering hunner sociale en rechtspositie, en de instelling van examencommissies met getuigschriften en prijzen. Een ander bepleit — van een plaats, waar men zulks niet zou verwachten — 'vernieuwing' van den geest aan onze Universiteiten door 'lichaamsoefeningen, systematisch beoefend en in grooter verband', weer anderen meenen, dat alleen eene nationalistische tendenz in wetenschap en kunst de door hen noodzakelijk geoordeelde vernieuwing zal kunnen brengen. Laten wij dezulken over de door hen verkondigde dwaasheden niet àl te hard vallen. Zij behooren, voor zoover zij met hunne organisatorische plannen geen persoonlijke neven-doeleinden nastreven, tot degenen, die het — als gezegd : *bij ons allen* verstoorde — evenwicht klaarblijkelijk nog slechts in zéér geringe mate hebben teruggevonden, en verdienen daarvoor onze deernis misschien meer dan onze critiek.

Wèl mogen wij ons de *principieele* vraag stellen : waarin bestaat het wezen, het zichzelf in alle vernieuwing gelijkblijvende, eigen karakter der Nederlandsche cultuur ? En dan staat één ding vast : men kan dit wezen, dit eigen karakter in geen geval zinvol bepalen door er het etiket 'germaansch' op te plakken. Zeker, de Franken, Friezen en Saksers, die ons land tijdens en na den Romeinschen tijd heeten te hebben bevolkt [1]), worden tot de Germanen gerekend, doch dat worden de Visigothen in Spanje en Portugal ook, evenals de Longobarden in Noord-Italië, de Angel-Saksers en de Denen in Engeland, om van de Franken en Burgundiërs in Frankrijk maar niet te spreken. Reeds deze verbreiding der Germanen over geheel Midden- en West-Europa, met inbegrip van het Engelsche gedeelte van de Britsche eilanden, bewijst, hoe zinloos het is, eene nationale cultuur met een aan de afkomst der bijna-oudste bevolking ontleenden algemeenen term als 'germaansch' te karakteriseeren. Op de Nederlandsche cultuur hebben geheel àndere factoren dan de ethnologische oorsprong van het meerendeel der bewoners van ons land een vrij wat ingrijpender invloed geoefend dan deze. Onze strijd tegen het water, onze bedrijvigheid als zeevarende, handeldrijvende en koloniale natie, de sterke indruk, dien het Bourgondische

[1]) Men zie echter over de problematische beteekenis dezer beweringen en 'het gebrek aan zuiverheid van ras bij de bevolking van Nederland' het artikel van Prof. Dr. A. W. Bijvanck, over :'De oorsprong van het Nederlandsche Volk' in het Jaarboek van de Mij. der Ned. Letterkunde te Leiden, 1935-6, pp. 30—58.

tijdperk in ons cultuurleven heeft achtergelaten, onze vrijheids-oorlog tegen Spanje, onze 'burgerlijke' welstand en — bovenal — het diep in ons cultuurleven ingegrepen hebbende feit der Hervorming met hare gevolgen: het Calvinisme en de beïnvloeding van onzen geheelen openbaren en privaten levensstijl door in beginsel-strijd beurtelings beleden en bevochten theologische grondstellingen en beschouwingswijzen — zij alle hebben op de Nederlandsche cultuur een oneindig veel duidelijker, wezenlijker stempel gedrukt dan het antiquarische feit eener zoogenaamde Germaansche afstamming.

Er is nog een andere dan de reeds genoemde factoren, die er sterk toe heeft bijgedragen, aan onze nationale cultuur een eigen karakter te verleenen. Het is de door HUIZINGA bij herhaling besproken middelaarsfunctie, tusschen het Duitsche Centraal-Europa, het Skandinavische Noorden, het Latijnsche Zuiden en de Angel-Saksische wereld, eene middelaars-functie, waartoe ons volk niet slechts door de ligging van ons land, waar ook door zijn in koophandel en zeevaart verworven hoedanigheden bij uitstek bestemd en geschikt is. Er zijn tijden geweest, waarin wij ons van die middelaars-functie niet of althans zeer onvoldoende bewust waren. Het waren de tijden der Fransche revolutie en wat daarop volgde, toen het Nederlandsche volk in onverkwikkelijke zelfverzaking eigen cultureel verleden en eigen cultureele taak vergat om zich 'gelijk te schakelen' met wat toen in Europa 'het nieuwe' heette te zullen brengen. Die periode onzer geschiedenis wordt door niemand onzer als onze roemrijkste beschouwd en het heeft nog geruimen tijd geduurd, alvorens het Nederlandsche volk zich opnieuw van *eigen* roeping bewust is kunnen worden om daarmede de eerste onmisbare voorwaarde voor eene wederopleving onzer nationale cultuur te verwezenlijken. Wie zich aan eigen verleden spiegelt, spiegelt zich zacht en wie de lessen der historie veronachtzaamt, handelt lichtzinnig en schaadt zichzelf. Moge dat niet van Nederland in de jaren 1940 en volgende moeten worden getuigd en moge het Nederlandsche volk van heden blijven beseffen, dat alle noodzaak en wenschelijkheid van verandering, herziening, verbetering en hervorming, op welk gebied ook, niet kan wegnemen, dat Nederlands plaats in de wereld door onze historie en traditie, door ons 'geestesmerk', èn door onze 'geopolitische' functie wordt bepaald, hetgeen beteekent, dat Nederland zal blijven een land van democratie, vrijheid en recht, dat het Nederlandsche volk zal blijven godvruchtig en nuchter, en dat het Nederlandsche geestesleven zijne middelaars-functie zal blijven vervullen, zullen niet de Nederlandsche staat, het Nederlandsche volk en de Nederlandsche cultuur hun eigen bestaansrecht verliezen. Wordt die wensch verhoord, dan zal het nageslacht ook van Nederland, ondanks alle 'vernieuwingen', met den Prediker, naar waarheid kunnen getuigen: er is niets nieuws onder de zon. Het zij zoo.

B. M. TELDERS.

CHRISTELIJKE VRIJHEID EN NEDERLANDERSCHAP.

Nu ik als derde en laatste spreker aan de beurt ben, zij mij eerst een persoonlijk woord vergund. Anders dan mijn beide voorgangers heb ik tot heden buiten alle actieve politiek gestaan. Ik ben een man van wetenschap en ik vrees, dat Gij dit nog wel zult bemerken. Vergeef mij, indien ik U af en toe wat te theoretisch ben. Bezinning op ons Nederlanderschap heeft ook haar theoretischen kant, maar als de andere sprekers ben ook ik zoozeer doordrongen van het groote actueele belang van onze vraag, dat ik mij wel beschikbaar moest stellen, dat ik wel moet pogen, vooral dat belang voor U zoo eenvoudig mogelijk bloot te leggen.

Het begrip Vaderland omvat zóóveel, dat we in een kort uur er slechts enkele dingen van kunnen laten zien. Het is zoo sterk emotioneel, heeft zoo zeer gevoelsinhoud, dat wij allen weten, wat vaderland is zonder eenige nadere omschrijving. Het is tegelijk zoo veelzijdig, zoo omstreden ook, dat nadere aanduiding wat nu voor ieder onzer het eigenlijke kenmerk daarvan is, wel noodzakelijk is, als wij tot een heldere voorstelling wenschen te komen.

Wij verlangen, dat Gij, wat vaderland is, zoo sterk mogelijk beleeft, U er innerlijk zoo krachtig mogelijk door bewogen gevoelt; wij verlangen tegelijkertijd, dat Gij U zoo helder mogelijk bewust wordt, wat nu in het geheel van voorstellingen en gevoelens aan vaderland verbonden, voor U het eigenlijke is.

Slechts dan kan deze samenkomst U iets brengen, indien ieder getrokken wordt uit het isolement, waarin hij als individu hier kwam, zich verbonden gevoelt met zijn buurman, zijn naaste, slechts dan ook, indien hij niet wordt tot een, die passief dat samenkomen ondergaat, maar zich daarvan duidelijk bewust wordt. Ons samenzijn slaagt slechts, indien Gij al heengaande elkaar zoudt kunnen toeknikken: we zijn toch alle beiden Nederlanders, en indien U dit wat zègt. Gelukt dat niet, dan blijft Gij, mijne hoorders, òf individuen, die weer eens verschrompeld in koude op zich zelf aangewezen armer gaat dan Gij kwaamt, òf Gij wordt tot massa, die, hartstochtelijk in beweging, toch eigenlijk niet bewogen is, die een machine wordt in de handen van wie haar bespeelt, die bedwelming biedt, met ontroering in begrijpen. In geen van beide gevallen wordt Ge tot gemeenschap en vaderland is gemeenschap. Het is de vaderlandsche gemeenschap, die we hier zoeken, die wij thans, zoo innig en zoo vurig als wij kunnen en mogen, moeten zoeken.

Nederland — vaderland, het omvat zooveel zeide ik: gebondenheid aan dit stuk van den aardbodem, dit landschap, dit stadsbeeld, gemeenschappelijke afstamming en taal, historie en cultuur van het heden, staatsinrichting en maatschappij-vorm — dit alles gebonden aan gevoelens van verbondenheid naar binnen, afsluiting naar buiten, van aanhankelijkheid en trouw, zooveel, dat het niet kan verbazen, dat het

essentieele, het eigenlijk kenmerkende voor den een iets anders is dan voor den ander. Wij toonen daarin onze verscheidenheid, zijn overtuigd, dat die verscheidenheid bestaat niet alleen en dus niet mag worden verdoezeld, maar ook reden van bestaan kan hebben, terwijl toch de eenheid niet verloren mag gaan.

Mij is gevraagd, in die verscheidenheid een woord van protestant-Christelijke zijde te spreken. Ik wensch dit te doen in dezen zin, dat ik juist dien protestant-Christelijken, ik zeg liever reformatorischen, kijk op ons land en onze situatie zoo duidelijk mogelijk doe uitkomen. Ik zoek daarbij niet naar wat nu in onze beschouwing en die van anderen gelijk is, maar dat wat haar onderscheidt. Ik weet, dat dit sommigen Uwer kan afstooten. Ik hoor het verwijt al, zoo dikwijls geuit, dat wij weder op onszelf gaan staan, ons afzijdig houden, sectarisch zijn, een breuk brengen of willen behouden in het Nederlandsche volk, dat toch één is en moet zijn. Het verwijt is begrijpelijk en ik kan niet ontkennen, dat er wel eens een grond van waarheid in is geweest. Toch wijs ik de beschuldiging in beginsel en ook thans in onze situatie ten eenenmale af.

Gij zult dat begrijpen, hoop ik, als Ge bedenkt, dat voor den Christen aan alle waarheid deze ééne waarheid voorafgaat, dat God Zich heeft geopenbaard in Jezus Christus, in Zijn kruis en opstanding. Die waarheid beheerscht — of beter móet beheerschen — ons geheele leven, innerlijk en uiterlijk, persoonlijk en in gemeenschap. Die overtuiging is ons meer dan welke ook. Gij hebt, hoop ik, reeds bemerkt, en zult bemerken, hoe hoog ik het Vaderland stel. Mijn geheele optreden hier is niet dan uiting van mijn liefde voor mijn land. Maar ik weet niettemin, dat ik éérst Christen ben, dàn Nederlander. Dat ik — ook niet ten nutte van het vaderland — ook maar de geringste concessie zou mogen doen, waardoor ik al was het een nog zoo klein partikeltje van mijn geloofsovertuiging prijs gaf of tijdelijk opborg. Dit uitgangspunt bepaalt al ons handelen, is fundament van al ons oordeelen. Het móet wel een ergernis zijn voor wien het een dwaasheid lijkt.

Niettemin is het verwijt van afzijdigheid ongegrond. Ik wil er niet over twisten, dat in het verleden de Christen-Nederlanders zich wel eens hebben afgesloten, waar het niet noodzakelijk was en ik spreek nu niet over de politiek van het einde der 19e en het begin der 20e eeuw. Ik laat dit rusten. Doch dit is zeker: in ons beginsel ligt deze afzijdigheid niet en thans — wij beseffen het — zou zij minder dan ooit op haar plaats zijn. Ik spreek hier niet krachtens opdracht van welke instantie ook, alleen voor eigen verantwoording, maar ik weet mij hierin één met mijn mede-Christenen van reformatorischen huize. Wij zijn niet sectarisch, de secte sluit af, maar de Kerk staat open. We zijn kerkelijk. We wenschen geen schisma. Wij reiken zoo gaarne de hand aan wie buiten staat, wij stellen ons open voor iedere vraag, voor ieder pogen om samen te gaan. Als men maar begrijpt, dat wij — niet ons zelf willen blijven (wat zou dat beteekenen?) maar moeten vasthouden aan het ééne, dat ons is geschonken.

We zoeken gemeenschap. En we weten dat die gemeenschap van het vaderland velen en veelsoortigen omvat. Maar we meenen die gemeenschap te vinden niet door uit te gaan op een compromis of door naar een grootsten gemeenen deeler te zoeken, van een fusie te droomen,

maar door zoo overtuigend mogelijk eigen standpunt aan te geven en toch ons open te stellen voor den ander, trachten hem te begrijpen, hem nader te komen in de hoop, dat wij elkander zullen brengen tot sterkere beleving, tot beter begrip van Nederlander zijn, van onze vaderlandsche verbondenheid.

Maar genoeg inleiding. Ik kom tot mijn eigenlijke onderwerp. Als ik over het Nederlanderschap moet spreken, kan ik dit alleen historisch doen. Een volk is een historische, niet een biologische grootheid. De biologische gegevens, de bloedverwantschap en gebondenheid aan een bepaald deel van de aardoppervlakte zijn van heel groot belang — de taal is het evenzeer als de gemeenschappelijke cultuur — maar dit alles wordt *in* de historie tot eigen grootheid, tot de persoonlijkheid van het volk. De historie bepaalt het eigenlijke karakter, de geestelijke kracht. Al het andere is materiaal, dat in de geschiedenis wordt verwerkt. En nu is voor mij dit de gedachte, die de kern is van het vaderlandsch, Nederlandsch bewustzijn, dat hier de Christelijke vrijheid dit volk tot een eenheid, een gemeenschap liever, heeft gemaakt, dat van háár uit de strijd is gevoerd, die hier bond, wat telkens weer uit elkaar scheen te willen spatten.

De historie staat niet stil. Sinds de 16e eeuw is heel veel met ons land gebeurd. De historie gaat nu ook door in onze dagen en herhaalt zich nooit. Een alleen maar teruggrijpen is altijd verkeerd. Maar wèl kan op een zeker oogenblik een sterk verband met een bepaald stuk uit de geschiedenis worden ervaren. Wij weten dat uit eigen leven, als jeugdverbondenheid in den ouderdom weer opkomt. Het geldt ook voor het volk. Dit geschiedt nu met ons ten aanzien van de 16e eeuw en vindt hierin zijn verklaring, dat wij — als onze voorouders toen — weer voor de principieele dingen van het leven worden gesteld.

Als iets ons duidelijk is geworden, dan is het, dat we veel zien wegvallen van wat ons belangrijk scheen, dat we alleen maar vragen naar het essentieele, het fundamenteele. We zien nu veel, waaraan we waarde hechtten, als bijkomstig — we zoeken in den nood naar iets, dat niet wijkt, een houvast, een steun, naar het begin, dat tegelijk het einde is, als we uit het dagelijksche opklimmen naar de hoogte, waar we dat vaste punt hopen te vinden, waaruit we alles kunnen overzien, dat het richtsnoer bergt voor ons handelen.

En gelijk in de geschiedenis zoo in het heden is het voor ons weder de gedachte van de Christelijke vrijheid in haar bepaling van ons volk zijn, die ons in het vaderlandsche bewustzijn, dat zeker ook vele andere dingen omvat, vóór alles tot ruggesteun is.

Vóór ik dit uitwerk, moet ik eerst aanwijzen, dat dit niet ons economisch-sociaal leven, ook niet het streven naar gerechtigheid daarin — van hoe groot belang ook — kan zijn. Dat het evenmin kan worden gevonden door een redelijk inzicht en verstandelijk overwegen van den gang van het gebeuren en de conclusie daaruit voor ons.

Voor velen is het economisch-sociale het alles beheerschende. Het leven van maar al te talrijke menschen komt deze stelling bevestigen: een goed en gemakkelijk bestaan schijnt hun het vóór alles begeerens-

waardige. Wij hebben allen daarvan iets beet en het zou dwaasheid zijn, het belang daarvan ook voor ons geestelijk leven te ontkennen. Dwaasheid ook om te betwisten, dat in de geschiedenis de strijd om economische macht van geweldige beteekenis is, of om de groote zedelijke waarde te negeeren, die in den gerechtigheidseisch ligt van betere maatschappelijke toestanden voor zeer groote groepen, de waarde van den oproep voor den strijd, die zich bij de verproletariseering van geheele klassen niet wil neerleggen. Toch heeft zoowel onze persoonlijke ervaring van dezen tijd als een blik op het groote gebeuren om ons heen ons één ding kunnen leeren : het is niet de strijd om grondstoffen en producten, die tenslotte het bestaan van een volk beheerscht, niet de zorg voor voeding en kleeding, die het laatste woord spreekt. In dit alles blijft het betrekkelijke.

Het is evenmin de rede — ons verstandelijk denken. Laten we vooral daarvan geen kwaad zeggen. Het is mode, het redelijk denken van den mensch ietwat minachtend aan te zien. En toch, onder de gaven den mensch geschonken, is het wel een der grootste. Ons verstandelijk denken heeft ons de wetenschap gebracht, de wetenschap en de techniek. Technisch beheerscht de mensch al grooter gebieden, openen zich voor hem al verdere mogelijkheden. Maar baat het hem ? Ik kan niet in een philosophische beschouwing treden, verzoek U alleen maar te bedenken, dat techniek altijd middel is, nooit doel in zich zelf, dat dus vóór alles de waarde van dat doel moet worden onderzocht. En de wetenschap ? Wederom : denk niet licht over de waarde van het leven daaraan gewijd, begrijp de beteekenis van het al maar weer zoeken, weer overwegen. In wetenschap spreken wij, en terecht, van vooruitgang en is dit niet wat de menschheid begeert ? Niettemin : haar aard is de relativeering, het altijd weer betrekkelijk maken van de eens ontdekte waarheid. Voortbouwen is hier altijd weer terugkomen op wat eens een verovering voor altijd scheen. Niets staat wetenschappelijk definitief vast. Van elk begin of beginsel kan het absolute worden ontkend.

Wetenschappelijk vaststellen wàt het principieele is, is onmogelijk. Men kan tot beginselen komen, niet tot één beginsel. En de mensch heeft — dat wordt hem in onzen tijd ingehamerd — behoefte aan het absolute. Of liever aan den Absolute. Zelf op eigen kracht aangewezen, in eigen denken en voelen, met hulp van wetenschap en techniek vindt hij het absolute nergens — en nergens dus ook de kèrn, hèt eigenlijke van het historisch verschijnsel, hèt alles bepalende voor eigen houding. Maar het kan hem gebeuren, dat hij den Absolute, God ontmoet, God Zelf kan hem tegemoet treden, Zich hem openbaren. Dan krijgt hij een licht, waardoor hij alles anders ziet, een rust, die achter elken strijd ligt, een steun, die nooit wijkt. Die steun kan in geloof — en niet anders — gegrepen worden, die waarheid in geloof worden ervaren : God heeft Zich geopenbaard ; Jezus Christus is de Weg voor den mensch tot Hem.

Wie dat aanneemt, ziet zijn eigen leven anders. Hij kan ook een anderen kijk op de geschiedenis krijgen.

Ook de geschiedenis-wetenschap relativeert. Van elken factor dien zij in het gebeuren aanwijst en beschrijft, kan het betrekkelijke worden

gezien. Betrèkkelijk is waar, dat de strijd om grondstoffen en afzetgebieden internationale verhoudingen bepaalt. Maar het is slechts betrèkkelijk waar. Betrekkelijk waar, ook dat het in dit alles bij ieder slechts om macht gaat. Maar ook dit is een relatieve waarheid, die als de andere ophoudt waarheid te zijn, zoodra men haar voor de eenige houdt.

Geldt dit nu ook niet, als men de geschiedenis van het volk uit het oogpunt van het geloof tracht te benaderen ? We kunnen niet anders dan het toegeven. Men kan b.v. naast de factoren van economischen aard, naast het verlangen naar macht, ook de godsdienstige in een bepaalde historische gebeurtenis, zeg in onzen opstand tegen Spanje, aanwijzen. Wetenschappelijke geschiedschrijving schikt hier de dingen naast elkaar, zij blijft in het betrekkelijke. Maar daarnaast kan uit het geloof, en alléén uit het geloof — omdat dit alleen in het licht van de Absolute Waarheid naar waarheid zoekt — een oordeel worden uitgesproken, dat zegt: dáár ligt de kern, het eigenlijk belangrijke in de historie. Het geloof kan en mag zeggen: *dit* is het. Natuurlijk kan zulk een uitspraak, omdat zij menschelijk is, falen, correctie behoeven. Maar zij kan, omdat zij met geloofsverzekerdheid wordt gegeven, anders dan de wetenschappelijke, aanspraak maken op onvoorwaardelijke gelding.

Welnu voor het geloof is ons land tot één geworden door den strijd voor de geloofsvrijheid. Willem van Oranje heeft de Nederlanden tot een gemeenschap, het Nederlandsche volk waarlijk tot volk gemaakt. Hij heeft dit gedaan in en door den geloofsstrijd. De Christelijke vrijheid is de grondslag van ons volksbestaan.

Lichten wij dit toe.

We zijn gewoon de geschiedenis van ons volk te beginnen nog vóór den Romeinschen tijd. Ge herinnert U de Batavieren uit onze schoolboekjes. Doch toen was van één volk nog geen sprake. Het was er evenmin in de Middeleeuwen. Er waren Hollanders en Zeeuwen, Gelderschen en Friezen, geen Nederlanders. Die eenheid was er zelfs in de 15e eeuw nog niet. Hollanders en Zeeuwen beschouwden elkaar, ook de Vlamingen als 'Dietschers' — de Gelderschen en bewoners van Overijsel als vreemden, lieden van een anderen stam. De Friezen stonden op zichzelf. De feitelijke gegevens van een volk waren er, de plaatselijk gescheiden groepen groeiden naar elkaar toe. Maar verder was het nog niet. De Bourgondische vorsten, Karel V, hebben meerdere staatkundige eenheid gebracht. Aan Willem van Oranje bleef het voorbehouden, die eenheid in den strijd te grijpen, de strijd bepaalde haar grenzen.

En die strijd was *ten slotte* een geloofsstrijd. Wij in dezen tijd mogen het uitspreken. Wij ervaren het als wij vanuit ons heden ons in dien strijd verdiepen. Het Wilhelmus is ons levend geworden. Niemand kan betwisten, dat het vóór alles, geheel, geloofslied is. Veel in geuzeliederen, in Valerius' Gedenckklank is direct uiting van òns geestelijk leven. Wij gevoelen déze geschiedenis vlak bij, zij is meer de onze dan die van 18e of 19e eeuw, nader ook dan de 17e. Het is niet de 'bloei' van de 'gouden eeuw', die ons het naast aan het hart ligt, wij kunnen

daarin ons thans niet zonnen — het is de strijd van de 16e, de geloofsstrijd.

Er zijn historici, die niet van een tachtigjarigen oorlog willen spreken. Zij ontkennen, dat er 'oorlog' was in 1568, en betoogen, dat ook in vele tijdperken daarna er toch eigenlijk niet van oorlog kon worden gesproken, al was er dan ook geen vrede met Spanje. Toch heeft het diepen zin, als de traditie in 1568 het beslissend oogenblik ziet, het jaar van een wending in het gebeuren, die de toekomst bepaalde. In 1568 valt de slag bij Heiligerlee, het eerst openlijk aangebonden verzet tegen Spanje. Wat lijkt ons die slag een onbeduidende schermutseling, als wij het verhaal nalezen: enkele honderden mannen, een heel klein stukje primitief geschut. Wij kennen iets anders. En ook in de wederzijdsche posities bracht het gevecht geen tastbare verandering; Lodewijk van Nassau plukt de vruchten zijner overwinning niet. Toch blijft het feit van dat eerste geslaagde openlijke verzet het *begin* van het verdere verloop. Toen wist men dit niet — achteraf ligt *hier* het punt, waarop de historie zich concentreert. En wat was de grondslag? De lastbrief, dien Willem van Oranje aan zijn broeder Lodewijk gaf om troepen te werven, zegt het: Dat moest geschieden in den naam van de 'liberteyt van religie en conscientie' — voor de vrijheid van geloof en geweten.

Wat moeten we daaronder verstaan? We kunnen het in den geest van die dagen, maar ook naar onze diepste overtuiging, alleen begrijpen, als we ons indenken, wat Christelijk, bijbelsch 'vrijheid' moet heeten. De Christelijke vrijheid is de grondslag van de algemeene gewetensvrijheid. Niet omgekeerd, zooals de humanistische beschouwing het later wel heeft begrepen: de gewetensvrijheid de kern, waaruit de vrijheid in het religieuze als een harer uitingen zou uitstralen.

Vrijheid in Bijbelschen zin is de houding van den mensch tot God, waarin hij door Christus komen kan. 'Staat dan in de vrijheid, waarmede Christus U vrij gemaakt heeft', zegt Paulus. Die vrijheid is een losmaken van al het andere door alleen te binden aan God. Gebonden aan Christus is de mensch vrij van de wet in den Joodschen zin, vrij van de zonde, vrij van de wereld. Hij heeft niet meer angstvallig zich af te vragen, of hij de wet wel in alle opzichten getrouw is — hij voelt zich bevrijd van zijn zonde, hij staat onbevangen, 'onverveert', naar een woord uit het Wilhelmus, tegenover de wereld. Elk dezer drie dingen zou lange uitwerking behoeven, doch daarvoor ontbreekt de tijd. Zóóveel zal U wel duidelijk zijn, dat déze vrijheid een innerlijke is, een onaantastbare. Geen mensch kan er aan raken. Wie haar geschonken is, behoudt haar, ook in de gevangenis.

In zooverre ligt zij buiten, boven al het staatkundig en maatschappelijk gebeuren. Toch bepaalt zij de houding van den Christen in het politieke leven. Niet in dien zin, dat nu direct, logisch uit deze vrijheid andere vrijheden zijn af te leiden, zooals men de geloofsvrijheid uit de gewetensvrijheid wil deduceeren, maar zóó, dat zij van hem een zekere houding, een optreden en een nalaten eischt.

Wie innerlijk vrij staat, kan zich laten binden en knechten — hij weet, dat wie hem dat aandoet, op grond zijner overtuiging hem onrecht

doet. Hij weet, dat hij de boodschap, die hem vrij maakte, ook anderen moet verkondigen. Hij móet doorgeven. Dat is zijn opdracht, de directe plicht. Die opdracht kan hij alleen vervullen, althans behoorlijk vervullen, als hem de vrijheid daartoe wordt gelaten. Hij móet kunnen getuigen — dit is het uitdrukkelijk uitgesproken bevel van het Evangelie.

Maar de man, die in de Christelijke vrijheid staat, weet meer. Het geloof spreekt altijd den geheelen mensch aan, niet alleen zijn intellect of zijn gevoel of zijn wil, maar alles te zamen. Wij drukken dit — Bijbelsch — uit door te zeggen, dat het zaak is van het hart van den mensch. In dit verband moet van het geweten worden gesproken. Het geweten is een ongrijpbaar ding, moeilijk te omschrijven. Het raakt al de deelen van ons psychische leven : ons gevoelen — wie weet niet de ellende van het aanklagende, het 'knagende' geweten ? — ons denken — het geweten oordeelt instinctief, niettemin kan in het heen en weer dobberen ons geheele intellect aan den gang zijn, — onzen wil — het is tenslotte een handelen, een wilsbesluit, dat ons geweten ons voorschrijft.

Het essentieele in eens menschen leven zijn niet zijn overdenkingen of zijn gevoelens, ook niet zijn daden op zichzelf beschouwd, maar zijn beslissingen, zijn kiezen. En het is het geweten, dat die beslissingen dicteert, ze vordert.

En nu is voor den Christen dè belangrijke beslissing in zijn leven zijn geloofskeus. Wij ervaren deze waarheid : Christus is het, Die ons vrij maakt. Het is niet ons eigen handelen, maar Gods handelen met ons. Tegelijk is niets zoozeer onze persoonlijke beslissing. Wij *worden* gegrepen, maar wij worden in ons hart gegrepen — ons geweten spreekt. En daardoor, daardoor ook alleen wordt de Christen zich bewust, wat geweten is — gaat hij begrijpen, wàt dat ook voor anderen inhoudt. Dat begrijpen is niet gemakkelijk, maar al te licht zijn wij geneigd anderen te binden, als zij niet ònze overtuiging volgen. Willem van Oranje heeft beter dan de meesten van zijn tijd begrepen, dat de mensch niet in zijn geweten mag worden geknecht. Ook de ongeloovige mensch niet. Het humanisme kon ons hier leeren — maar het humanisme kan van òns leeren, dat alleen dàn het beroep op de gewetensvrijheid gefundeerd is, als het wortelt in de geloofsvrijheid. Alleen dàn is het gevrijwaard voor het verwijt van scepticisme, dat elke wind van leering gelijk acht en geen keus doet, alleen dàn heeft het zedelijk leven, zijn innerlijken eigen inhoud gevonden. Vrijheid van religie — vrijelijk de overtuiging belijden, die geloofsovertuiging is — sluit vrijheid van conscientie in.

Wie daarvan doordrongen is, moet die ook anderen laten. Hij kan meenen dat zij dwalen — hun geweten geweld aandoen kan hij niet. Voor het staatkundige is dit van doorslaand belang. Ik hoop de actueele beteekenis daarvan U aan te toonen. Hier is de kern van de historische beteekenis van het Nederlandsche volk. Déze vrijheid is de inzet in den strijd geweest tegen Spanje. Een strijd met geheel ongelijke krachten, die tenslotte — na hoeveel offers ? — tot de zege leidde. Daarin werd het Nederlandsche volk tot één.

Ik weet het wel, aan dit verband heeft van den beginne af veel ontbroken en het is zoo gebleven tot op onzen tijd toe. Dat zal zoo blijven. De eenheid zal altijd opnieuw bevochten moeten worden. Dit zou anders schijnen, indien zij met geweld werd opgelegd, doch die schijn-eenheid is geen waarheid. Ons volk is als ieder ander volk een gebrekkig volk. Reeds in de 16e eeuw zijn de klachten niet van de lucht over de zelfzucht, de kleingeestigheid, de schrielheid. Het is niet een bijzondere deugdzaamheid, die het Nederlandsche volk heeft gevormd, maar het is het ééne besef: wij hooren samen, omdat wij, verwant als wij van nature zijn, tot verwanten in dieperen zin zijn gemaakt in den strijd, dien God ons heeft opgelegd. Het is dit cement dat het volk bindt, door dit vuur is het ijzer aanéén gesmeed en tot staal geworden. Het Wilhelmus is er vol van — het culmineert in dit geweldige slot. De gebondenheid aan het werkelijke gezag wordt nòg eens erkend:

Voor God wil ik beleiden
En Zijner groote macht,
Dat ik te geenen tijde
Den Koning heb veracht,

doch dan volgt de triumph der gebondenheid aan God, die tenslotte vrijheid is:

Dan dat ik God den Heere
Den hoogsten Majesteit
Heb moeten obediëeren
In der Gerechtigheid.

Zeg niet, dat het altijd slechts een klein deel van het volk is, dat dit waarlijk doorleeft, dat veel van dit besef verloren is gegaan, dat er tijden waren, waarin het geheel verdwenen scheen. Ik weet dat alles ook. Daarop komt het niet aan. De stroom is er, al versmalt hij en komt hij wellicht een oogenblik onder den grond. Het volk heeft het beste van zijn bezit veelal verspild of versmaad — altijd is er iets gebleven, waarop het teruggrijpen kan. En àls het teruggrijpt, kan het rijker zijn dan iemand vermoedde, kan het kostbare zaad naar alle zijden ontspruiten. Hopen wij, dat dit ons nu geschiedt.

Nog één ding moet gezegd over het verleden, om dan met het heden te sluiten. De vrij*heid* ontmoet in haar loop in de wereld de vrij*heden*. De strijd van de 16e eeuw was mede een strijd voor handhaving der privileges. Philips II werd afgezworen, omdat hij 'de oude vrijheid, privilegiën en herkomsten' had geschonden. Wat waren die privileges? Door de verschillende vorsten toegekende rechten, waarbij aan het gezag een grens werd gesteld, beloofd werd de vrijheid der volksgenooten in eenig opzicht te erkennen. Vrijheid van persoon is de toezegging, dat niemand gevangen genomen zal worden dan krachtens gemotiveerd bevel, dat een onpartijdig rechter de rechtmatigheid van die gevangenneming zal beoordeelen. Vrijheid van woning, de erkenning, dat zonder soortgelijk bevel geen gezagsdrager de woning tegen den zin van den eigenaar zal binnendringen. En zoo kunnen we doorgaan reeksen van deze 'vrijheden', die zich in den loop der geschie-

denis vertoond hebben, op te sommen. Zij zijn zeer verschillend van inhoud, maar zij hebben *twee* dingen gemeen. Vooreerst, dat zij geen van alle onvoorwaardelijk, absoluut gelden. Vrijheid van vergadering is zulk een vrijheid, een grondrecht. Niemand betwist, dat dit nadere regeling en beperking behoeft. De vrijheid is altijd vrijheid tegenover het gezag. En de grenzen van het gezag zijn niet a priori voor alle tijden en plaatsen aan te geven. Wij weten thans beter dan eenigen tijd geleden, dat ook het gezag zijn eigen waarde heeft, dat dit niet mag worden miskend, dat het krachtig moet zijn en vastberaden. Dit is de eene zijde der zaak, doch de andere daaraan gelijk is deze, dàt dit gezag altijd ergens zijn grens moet hebben. Het vindt de vrijheid tegenover zich. En nu is *dit* essentieel voor de vrijheidsgedachte waarover wij spraken, dat deze vrijheden niet maar concessies van het gezag zijn, gunsten die naar willekeur kunnen worden verleend en ingetrokken, maar vormen, waarin de ééne vrijheid zich uit. Niet dat de privileges zóó als ze zijn moeten worden gehandhaafd, kan met zekerheid voor eenigen tijd worden gezegd, maar wèl, dàt er vrijheden moeten zijn. Het is iets anders, ook al erkent men het betrekkelijke der vrijheden, of de vrijheid zelf beginsel is, dat beperking verdraagt, dan wel concessie van de overheid, die evengoed niet zou kunnen zijn verleend.

Het is voor ons van het hoogste belang, hierop te letten. Want wij staan weer voor den strijd om onze vrijheden. Zij zijn gedeeltelijk dezelfde, gedeeltelijk andere, maar zij zijn kostbare goederen, die wij vóór 10 Mei 1940 bezaten en die wij niet mógen prijsgeven zonder al wat in ons vermogen is tot handhaving te hebben gedaan. Men noemt het conservatisme, als we deze willen behouden. Goed, dan zijn we conservatief. Niet als het gaat om de sociaal-economische dingen. Wij begrijpen, dat diepgaande veranderingen noodig kunnen zijn, maar conservatief, als er sprake is van de geestelijke vrijheid. Ik denk aan de vrijheid — de volledige vrijheid — van godsdienst-uitoefening, aan vrijheid van belijdenis, vrijheid van persoon en woning, alleen aantastbaar krachtens bevel van de onafhankelijke rechterlijke macht, waarover bestuursorganen niet te beschikken hebben, vrijheid van huwelijk zonder beperking door ras, vrijheid zelf te bepalen, in welken geest onze kinderen zullen worden opgevoed, vrijheid van onderwijs. En nog meer.

We zijn volkomen bereid, toe te geven, dat er een sterk gezag moet zijn. Ik ga verder : we moeten het vragen als onvoorwaardelijken eisch des tijds. We erkennen de rechtmatigheid van den aanval op slapheid en verdeeldheid in het verleden. Maar het gezag heeft zijn tegenpool in de vrijheid. Valt deze weg, dan wordt het tyrannie, zooals de vrijheid zonder gezag tot anarchie, tot den chaos leidt. Het Nederlandsche volk beleeft als andere thans een tijd, waarin het zijn staatsvorm moet vernieuwen, het verliest echter zijn Nederlandsch karakter, wanneer daarin niet de vrijheid de haar toekomende plaats wordt gelaten. En de wereld zou er armer door worden. Want dit is de Nederlandsche bijdrage tot het staatsleven der volkeren geweest, dat het voor deze vrijheid, die niet is de willekeur, niet de oppermacht van het individu, eerder en zuiverder dan andere de goede plaats heeft gevonden, een plaats, die daarom juist hier zoo vast in het volkskarakter is verankerd, omdat het

Nederlandsche volk in den strijd daarvoor, voor de liberteit van religie en conscientie, tot volk is geworden. Dat is het essentieele in de waarde van ons Nederlanderschap.

Het is Willem van Oranje geweest, die in een rusteloos arbeiden, dag-in, dag-uit, een eindeloos overwegen en onderhandelen, een vastberaden strijden, dit in het Nederlandsche volk heeft wakker geroepen. Hij wist zich daarbij een instrument in Gods hand, hij bad — naar de woorden van het Wilhelmus — dat het een goed instrument mocht zijn, dat God hem steun mocht geven.

Ziet, mijne hoorders, de tegenspoed is thans over ons gekomen. Wij weten niet, wat de komende dagen en maanden, jaren misschien, ons brengen zullen. Wij zijn verslagen en moeten ons onderwerpen. Doch één ding weten wij. Alleen dàn zijn wij goede Nederlanders, als wij ook in die onderwerping pal staan voor onze geestelijke vrijheid, als ook van ons gezegd kan worden:

Standvastig is gebleven
Mijn hart in tegenspoed.

Standvastigheid — dat is wat van ons wordt geëischt. Standvastigheid, die vrijmoedigheid geeft. Laten wij zonder vrees de toekomst tegemoet gaan, wat zij ons brengen moge. Wij kunnen die standvastigheid deelachtig worden, als wij zien op het kostelijke goed, waarvoor wij strijden, onze geestelijke vrijheid, op onze voorouders en de offers, die zij er voor brachten, bovenal op Hem, Die ons schild ende betrouwen is.

PAUL SCHOLTEN.